

Groei naar een duurzame en solidaire economie

Conferentie - Tilburg, 10 januari 2008

<http://www.economischegroei.net> – info@economischegroei.net

Op 10 januari voltrok zich aan de Universiteit van Tilburg een opmerkelijk gebeuren: meer dan 300 mensen kwamen daar bij elkaar om een hele dag te debatteren over de schaduwzijden van economische groei. Lange tijd leek het thema onbespreekbaar maar kennelijk is de tijd er nu rijp voor.

(Dit is een kort verslag van de conferentie 'Een Comfortabele Waarheid'. Meer gedetailleerde verslagen van de afzonderlijke onderdelen vind u op de website <http://www.economischegroei.net>)

De conferentie wordt om 10.30 geopend door dagvoorzitster Saskia Kouwenberg. Vervolgens krijgt [Lou Keune](#), een van de initiatiefnemers, het woord. In zijn bijdrage belicht hij de ontstaansgeschiedenis en de achtergrond van het project en geeft wat huishoudelijke mededelingen. Hij wijst erop dat "het spectrum van voorgestelde alternatieven breed is:" van volledig stoppen met economische groei tot alleen technologische oplossingen. De initiatiefnemers hebben hun eigen opvattingen vervat in het document 'oogmerken'.

Susan George: tijd voor een nieuwe New Deal

De eerste uitvoerige toespraak komt van Susan George. Zij is vooral bekend geworden als medeoprichtster van Attac, de beweging voor eerlijker globalisering. Ook is zij fellow van het Amsterdamse Trans National Institute (TNI). Van oorsprong Amerikaanse is ze in Frankrijk al jaren bezig met het formuleren van economische kritiek en alternatieven. In haar Engelstalige toespraak van drie kwartier roert ze een aantal belangrijke thema's aan. Naast de crisis in de mondiale financiële markten, is dat met name de huidige discussies omtrent klimaatverandering en wat er ondernomen zou moeten worden om die onder controle te krijgen. *"Enkele jaren geleden zouden jullie mij dit niet horen zeggen,"* verklaart ze *"maar ik denk dat we de verlichte geesten onder de ondernemers moeten inlijven"*. Ondanks al haar kritiek op het 'roofzuchtige' kapitaal, ziet Susan George de enige oplossing in een verbond tussen ondernemers, politici en activisten gericht op een minimumconsensus. *"Dat we de planeet willen behouden zou die minimumconsensus in ieder geval kunnen zijn"*. De reden daarvoor is dat kleine, locale alternatieven, hoewel belangrijk niet langer voldoende zijn om het tij te keren. Het is nu echt alle hens aan dek.

Daarbij zouden we twee niveaus in de gaten moeten houden: regering en economie. Wat 'regering' (of 'bestuur') betreft, merkt Susan op dat *"burgers meestal vooruitlopen op het beleid"* en dus weten hoe het beter moet. Het gaat er niet om politici te vervangen door andere, want die doen dan toch weer min of meer hetzelfde als hun voorgangers. Belangrijker is om ze ervan te overtuigen over te stappen op ecologische alternatieven. Daarvoor zijn brede netwerken noodzakelijk, en zij hoopt dat deze conferentie daar een begin van zou kunnen zijn. Wat de economie betreft stelt George voor om nu eens te beginnen niet alleen over de armen te praten, maar (ook) over de rijken en hun verantwoordelijkheid. Ze komt met wat rekensommen over het bezit van de rijke toplaag en wat die daarmee zouden kunnen doen. Omdat ze dat meestal niet vrijwillig doen, moeten we belastingen veranderen zodat hun rijkdom afgeroomd wordt. Maar er is meer nodig. Ze maakt een vergelijking met de voorstellen van Keynes die leidden tot de New Deal in de VS, voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog.

We moeten een nieuwe 'New Deal' produceren, dit keer om de ecologische crisis en de mondiale armoede te overwinnen. Daartoe moeten we bondgenootschappen aangaan *"zelfs met mensen waarmee we maar heel weinig overeenstemmen"*. Dat is wat anders dan ondernemers maar de vrije hand geven, waarschuwt George: kapitalisme is niet 'sane' en zal ons dus ook niet kunnen beschermen, we hebben daarbij politieke krachten nodig, wetgeving en allerlei menselijke initiatieven om dat te doen. Maar ze gelooft heilig in het perspectief van een dergelijke operatie: *"als programma zou het de droom moeten zijn van elke politieke partij"*. (Haar integrale toespraak komt z.s.m. apart op de website te staan)

Het Economen Debat

Het volgende programmaonderdeel is een discussie tussen vier economen onder leiding van prof. Bob Goudzwaard (UvA). De economen zijn, zoals in het gehele programma, keurig verdeeld tussen Nederlandse en Vlaamse afkomst: prof. dr. Arnold Heertje (emeritus van de Universiteit van Amsterdam), prof. dr. Jeroen van den Bergh (Universitat Autònoma de Barcelona, Vrije Universiteit - Amsterdam), dr. Francine Mestrum (Vrije Universiteit Brussel), prof. dr. Antoon Vandevelde (Katholieke Universiteit Leuven). Wellicht tot verbazing van sommigen, economie heeft de naam nogal saai te zijn, werd het een zeer levendig en vermakelijk debat.

De discussie begint over de heersende manier van meten van de economie, en de oppermachtige indicator Bruto Binnenlands Product (BBP, ook wel BNP genaamd). Deze geeft een stelselmatig verkeerd beeld van de groei van de economie, waardoor ecologische achteruitgang er als economische vooruitgang uitziet. Sommige discussianten vonden daarom dat het BBP geheel weg moest (Jeroen van den Bergh: *"BBP weg ermee!"*). Maar Arnold Heertje vindt dat de indicator best mag blijven als maar eerlijk verteld werd dat die maar een klein gedeelte meet van wat belangrijk is.

Heertje verklaart zich in het voetspoor van prof. Hennipman voorstander van een 'verruimd welvaartsbegrip': *"niet alleen boter, kaas en eieren, ook zaken als milieu, cultuur, lucht en hoe het daar mee staat moeten meegeteld worden."*

Antoon Vandevelde formuleerde als tegenhanger van de BBP-cultus de 'economie van het geluk'; hoe wel mensen zich voelen blijkt goed te meten te zijn en vanaf een bepaald welvaartsniveau blijkt welvaartsstijging niet te leiden tot meer geluk. Heertje wil hier niets van weten en vindt dat economen zich moeten beperken tot *"omgang met schaarse middelen"*.

Francine Mestrum wijst op ondergeschoven posten zoals de onbetaalde arbeid van vrouwen. Er zijn nieuwe indicatoren nodig waarin ook de genderfactor zichtbaar wordt. Volgens Jeroen van den Bergh steunen inmiddels veel economen de kritiek op de BBP, maar zie je dat nauwelijks terug in het economisch onderwijs of bij beleidsadviezen. Ze moeten, net als de politici waarvan we dit eisen, eens beginnen hun nek uit te steken.

De tweede helft van het economendebat gaat over de conversieproblematiek. Hoe kan de economie omgevormd worden op een manier dat er structurele oplossingen op het gebied van ecologie en internationale verdeling ontstaan? Bob Goudzwaard maakt een vergelijking met de omvorming van de Britse economie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarvoor was toen ook brede steun. Is er nu een vergelijkbare brede coalitie te vormen achter de conversie die wij noodzakelijk achten?

Antoon Vandevelde komt meteen met een paar speerpunten: 'brede' indicatoren, behoud van goede collectieve voorzieningen, belasten van onduurzaam vormen van productie en het inkaderen van het kapitalisme.

Francine Mestrum benadrukt dat de oplossingen er allemaal wel zijn en we ze ook allemaal kennen. Wat ontbreekt is de macht om ze door te zetten. Daarbij moeten we bedenken dat niet alle belangen overeenkomen, waarschuwt ze: er bestaat een *"duidelijke klassedimensie"*.

Heertje vindt de oorlogseconomie geen goede metafoor. Waar het om gaat is dat er oog is voor toename van de kwaliteit van het leven, niet alleen vooruitgang op het gebied van kwantiteit. Hij ziet een aantal positieve factoren. Het besef van de noodzaak is enorm toegenomen en ook de oriëntatie op de vraag *"wat laten we onze kinderen na"* jaagt de politici gelukkig meer op dan vroeger.

Jeroen van den Bergh merkt op dat het ideale beleid wel duidelijk is, dat is niet het probleem. Maar hij wijst op de vicieuze cirkel van 'de politiek' die we uiteindelijk zelf zijn, waarbij we dus onszelf verwijten niets te doen... Minstens zo belangrijk is dat het bij de mondiale economie om complexe systemen gaat. Alles hangt met alles samen en er zijn effecten waarvan we soms de werking niet goed weten, in sommige gevallen doen maatregelen dan eerder goed dan kwaad (door toedoen van zogenaamde terugkoppelingseffecten). Bob Goudzwaard vat dit tweede deel samen met de constatering dat conversie een zaak van de hele samenleving is, dat vergroening van het belastingsysteem door de discussianten bijzonder belangrijk geacht werd en dat we beter onderzoek moeten doen naar de effecten van conversionele maatregelen.

Susan George (die de hele discussie via een persoonlijke vertaling heeft kunnen volgen) heeft het laatste woord. Zij benadrukt de urgentie van de problemen en de daaruit volgende noodzaak van majeure ingrepen. Een van de dingen die zij belangrijk vindt om nog mee te geven is de noodzaak voor *"een nieuw Groot Verhaal"*, een samenlevingsvisie waar iedereen een rol in kan hebben.

"Dit verhaal zal uit Europa moeten komen, in de VS zie ik dat niet zo snel gebeuren".

(Ook een uitvoeriger verslag van deze discussie komt op de website, inclusief de vragen uit het publiek die in dit verslag niet aan bod zijn gekomen)

De Workshops

Tijd voor een pauze, met biologische lunch en muzikale omlijsting verzorgd door Stichting Pequeno. In een hoek wordt ook een korte film over economische groei vertoond die speciaal voor de gelegenheid was gemaakt.

Daarna verdeelt het publiek zich over zeven werkgroepen. De werkgroepen hebben als thema:

- 1) Economisch meten
- 2) Sociale partners
- 3) Maatschappelijk middenveld
- 4) Duurzaam Consumeren
- 5) Groei en herverdeling
- 6) Landbouw en
- 7) Media

De workshops werden geacht allen antwoord te geven op de drie vragen gevoegd bij de stellingen van de conferentie:

- 1) Zijn de deelnemers het eens met de stellingen?;
- 2) Wat moet er gebeuren, hoe zetten wij de wissels om?;
- 3) Wat kunnen de deelnemers zelf doen, wat is de rol van de sociale partners, media etc. bij de omschakeling naar een duurzame economie?'

Het verloop van de workshops verschilt. Maar in veel gevallen is er toch veel bereikt op het gebied van het ontsluiten van specifieke informatie en soms ook concrete voorstellen. Een workshop levert zelfs nog landelijk nieuws op als een spreker van het CPB bekend maakt dat er gewerkt wordt aan een duurzaamheidsindicator (Zie: [NRC](#))

Kijk voor de uitkomsten van verschillende workshops later naar de aparte verslagen op de website <http://www.economischegroei.net>.

Het Slotdebat

Slotnummer van de dag is een debat tussen politici en vertegenwoordigers van grote maatschappelijke organisaties. Naast twee parlementsleden, Femke Halsema (fractievoorzitter GroenLinks) en Diederik Samsom (PvdA) zijn dat Agnes Jongerius (voorzitter vakcentrale FNV), Myriam vander Stichele (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen SOMO), Geert Janssens (Verbond van Kristelijke Werkgevers, Vlaanderen) en Tom Willems (Algemeen Christelijk Vakverbond, Vlaanderen).

De discussie begint onder leiding van *Saskia Kouwenberg* met het kort bespreken van enkele conclusies uit de workshops, die achter de sprekers op een scherm worden geprojecteerd. Kouwenberg vraagt de forumleden om met handgebaren aan te geven of ze het daar wel of niet mee eens waren. Dan blijkt al meteen dat vooral de meningen over te nemen maatregelen uiteenlopen. Waar wel algemene overeenstemming over is, is over de urgentie van de situatie. De gespreksleider vraagt allen om met een cijfer aan te geven of de omvorming van de economie voor henzelf een zeer urgent beeld oplevert (cijfer 10), of dat het wel meevalt en we vooralsnog wel op de huidige manier door zouden kunnen gaan. Allen geven tussen de 8 en 10, van zeer urgent dus. Halsema, die een 9 geeft: *"de enige reden dat ik geen 10 geef, is dat ik weet dat het nóg erger kan"*. Zowel vakbondsleidster Jongerius als PvdA-kamerlid Samson vinden de situatie uiterst urgent, maar koppelden daar nadrukkelijk geen drastische maatregelen aan.

Later in de discussie verklaart ook werkgevers-vertegenwoordiger Janssens dat hij van mening is dat we vooral moeten zoeken in de hoek van technologische ontwikkelingen en *"verandering van eigen gedrag"*. Ook de 'groene fiscaliteit' zou een stap in de goede weg zijn. Tom Willems, van de Vlaamse vakbeweging, was op de klimaatconferentie in Bali. Zijn inschatting is dat er van de afspraken weinig terecht zal komen als niet ook de geïndustrialiseerde landen en de werkgevers akkoord gaan met een *"ambitieuze milieubeleid"* waarvoor sociaal overleg nodig is. Myriam vander Stichele (als vertegenwoordiger van de ngo's) heeft ook ambitieuzere voorstellen. Zij pleit ervoor om de mechanismes aan de kaak te stellen die stelselmatige ecologische en armoedeproblemen veroorzaken, tegenmacht te organiseren en *"het aanjagen van alternatieven"*. Zij wijst ook op de tegenstellingen in het beleid van de landen: aan de ene kant milieubeleid en armoedebestrijding beloven, aan de andere kant koersen op neoliberale handelsafspraken.

Het laatste deel van het debat is gereserveerd voor vragen uit de zaal. Opmerkelijk is de reactie van het

forum op een van die vragen. Econoom Roefie Hueting, tevens pionier van de groeikritiek en grondlegger van het Duurzaam Nationaal Inkomen, vraagt of de forumleden *"zenuwachtig zouden worden als zou blijken dat de noodzakelijk te nemen maatregelen ten koste zouden gaan van het nationaal inkomen"*. De vraag wordt door de gespreksleider gretig doorgegeven en uiteindelijk bekennen de aanwezigen, inclusief de vertegenwoordigers van de politieke partijen en de vakbond, dat dat mogelijk zou moeten zijn. Bob Goudzwaard noemde dit feit in zijn laatste woord in de discussie *"een unicum"*. Groei is niet meer vanzelfsprekend heilig in het economische denken. (Ook hiervan komt binnenkort een uitgebreider verslag op de website)

Leida's zwanenzang

De slotwoorden worden tegen 17.00 uur uitgesproken door Leida Rijnhout van Vodo, medeorganisator van de conferentie. Zij vat de eerste resultaten van de conferentie samen. Een deel van de doelen is goed bereikt, zoals het afgeven van een signaal en aanzwengelen van het debat over deze thematiek. De noodzaak daarvan is wel grondig benadrukt. Wat betreft het *"zetten van de neuzen in dezelfde richting"* is gedeeltelijk succes geboekt. Daarnaast er is nog veel werk te doen: er moeten gezamenlijke doelen gesteld worden en een traject gebouwd waarin plek is voor ieders eigenheid. Leida waarschuwt voor doemdenken. Een van de gemeenschappelijk kenmerkend van de aanwezigen is immers dat *"we allemaal geloven in de maakbaarheid"*. Ze wijst naar de kalender van de Maya's, die in 2012 ophoudt. *"Dat betekent dat er dan een nieuw tijdperk aanbreekt"*.

Het voorstel is om in dat jaar een nieuwe conferentie te organiseren, en in de tussenliggende vier jaar hard aan het werk te gaan om de belangrijkste barrières op te lossen.

*) Alle deelnemers aan de conferentie ontvingen gratis een exemplaar van het boek 'Echte Economie' van Arnold Heertje. Dat was te danken aan de sponsor B&A Groep. Financiële steun voor de kosten van de conferentie was verder afkomstig van: Stichting Pequeno, PIN (commissie Projecten In Nederland van de Konferentie Nederlandse Religieuzen), Triodos, Milieudefensie, Stg. Nederland Duurzaam, de Haella Stichting en Stg. Rotterdam (Protestants-Christelijk stimuleringsfonds voor activiteiten op sociaal en cultureel terrein). Daarmee waren de kosten van het organiseren van de conferentie (inclusief de lunch) bijna gedekt.

*) Foto's van de conferentie zijn te vinden op <http://www.economischegroei.net/conf-foto>

*) De nieuwsbrief Groeistuij zal ook in de komende maanden regelmatig verschijnen. Om deze per email te ontvangen, kun je je opgeven op:

<http://www.economischegroei.net/nieuws>